

## **Zróżnicowanie poziomu, struktury i realnej dynamiki wydatków i dochodów polskich gospodarstw domowych**

### WPROWADZENIE

Nic tak nie podlega subiektywnym ocenom, jak kondycja ekonomiczna naszego społeczeństwa, które zdeterminowane są osobistym oglądem. Zależą one w dominancie od zawartości portfeli i stanu kont. Kreują je też sprzeczne doniesienia mediów oraz wystąpienia demagogicznych polityków, w zależności od tego, czy są oni u władzy, czy też – znajdując się w opozycji – walczą o nią. Jest to tym istotniejsze w polskiej rzeczywistości *sui generis* „płodzmianu politycznego”, którego doświadczamy od kilkunastu lat. Rozbieżnościom w ocenach i dezorientacji na temat statusu ekonomicznego sprzyja polaryzacja ekonomiczna naszego społeczeństwa.

Względnie prawidłowy obraz sytuacji ekonomicznej Polaków zobrazować może, *sine ira et studio* przedstawione, statystyczne spektrum oparte na wynikach badań budżetów gospodarstw, przeprowadzonych przez Główny Urząd Statystyczny, w oparciu o reprezentatywną bazę faktograficzną<sup>1</sup>. Wydatki polskich gospodarstw domowych, ich struktura oraz nominalna dynamika, skorygowane deflatorem opartym na wskaźnikach zmian cen towarów i usług konsumpcyjnych według GUS-u, spektakularnie pokazują, jak zmieniał się obraz rzeczywistej siły nabywczej strumienia naszych wydatków. Z kolei, konfrontacja poziomu wydatków z minimum socjalnym czy też minimum egzystencji ustalonymi dla 2003 r. w Instytucie Pracy i Polityki Społecznej pozwoli na usytuowanie poziomu życia podstawowych grup społeczno-ekonomicznych, w kontekście ich quasi-normatywnej wysokości.

Ze względu na ograniczoną objętość artykułu, komentarz słowny obfitego materiału faktograficznego w przedmiotowym zakresie ograniczono do najniezbędniejszego – zdaniem autora – minimum. Szczególnym walorem poznaw-

---

<sup>1</sup> *Budżety gospodarstw domowych w ... r.* (edycje dla odpowiednich lat), w tym przede wszystkim *Budżety gospodarstw domowych w 2003 r.*: GUS, Warszawa 2004.

czym w tej informacji jest przedstawienie dyferencjacji dochodowo-wydatkowej polskich rodzin, a także zakresu marginalizacji (wykluczenia) znaczącej części społeczeństwa, która z powodu niskich dochodów musi rezygnować nie tylko z zaspokojenia potrzeb wyższego rzędu, ale nawet najniezbędniejszych, podstawowych potrzeb życiowych.

## METODYKA BADANIA BUDŻETÓW GOSPODARSTW DOMOWYCH<sup>2</sup> I CHARAKTERYSTYKA ZGROMADZONEGO MATERIAŁU ŹRÓDŁOWEGO

Badanie budżetów gospodarstw domowych jest ważnym źródłem danych o przychodach, rozchodach, spożyciu i innych aspektach warunków bytu różnych grup społeczno-ekonomicznych. Podmiotem badania są jedno- i wieloosobowe gospodarstwa domowe, a jego przedmiotem wielkość przychodów (pieniężnych i niepieniężnych) ich członków oraz ilościowe spożycie wybranych artykułów i usług. Badania prowadzone są przez GUS od lat, przy wykorzystaniu metody reprezentacyjnej. Gospodarstwo domowe stanowi zespół osób – spokrewnionych lub nie ze sobą – mieszkających razem i wspólnie utrzymujących się (wieloosobowe) lub osoba utrzymująca się samodzielnie, bez względu na to, czy mieszka sama, czy też z innymi osobami, nie łącząc jednak z nimi swoich dochodów (jednoosobowe). Zatem osoby mieszkające wspólnie, ale utrzymujące się oddzielnie, tworzą odrębne gospodarstwa domowe. Tak więc kryterium wyodrębnienia gospodarstwa domowego jest wspólnota utrzymywania się.

Budżet gospodarstwa domowego jest systematycznym zestawieniem jego przychodów i rozchodów za dany okres. Ponieważ w opracowaniu tym przedstawione będą dochody rozporządzalne i wydatki, poniżej przedstawione są ich określenia. Dochód rozporządzalny obejmuje pieniężne oraz niepieniężne bieżące dochody (bez podatków) i przeznaczony jest na wydatki oraz przyrost oszczędności. W jego skład wchodzi spożycie naturalne oraz towary i usługi otrzymane nieodpłatnie. Dochód rozporządzalny tworzą dochody z: pracy najemnej, gospodarstwa rolnego (działki), pracy własnej, tytułu własności, wynajmu, świadczeń społecznych i pozostałe. Wydatki obejmują koszty zakupu towarów i usług oraz pozostałe wydatki.

W badaniach budżetów gospodarstw domowych wyróżnione jest 5 grup społeczno-ekonomicznych<sup>3</sup>:

<sup>2</sup> *Metodyka badania budżetów gospodarstw domowych*, GUS, Warszawa 1999 (z późniejszymi zmianami).

<sup>3</sup> Występuje jeszcze VI. – „osób utrzymujących się z niezarobkowych źródeł, innych niż emerytura lub renta”, z której dane są uwzględniane w ogólnych wynikach, ale nie są publikowane. Jest to

- pracowników,
- pracowników użytkujących gospodarstwo rolne,
- rolników,
- pracujących na własny rachunek,
- emerytów i rencistów.

O zaliczeniu do danej grupy konkretnego gospodarstwa domowego decyduje: w gospodarstwie wieloosobowym suma dochodów osób z danej grupy, gdy w skład jego wchodzi osoby o różnym statusie, a w jednoosobowym najwyższy dochód z jego składników.

Nie wchodząc w dalsze szczegóły organizacji badań oraz ich zakresu (dobór reprezentantów, formularze, książeczki pozycji budżetowych itp.), podkreślić należy ich reprezentatywność, szczególnie na najwyższym szczeblu agregacji, jako że corocznie obejmują one ponad 30 tys. respondentów. W 2003 r. objęto badaniem budżetów 32,5 tys. gospodarstw domowych (tab. 1). Poszczególne ich grupy społeczno-ekonomiczne stanowiły następującą część całości zbiorowości (w %): pracowników (39,3), pracowników użytkujących gospodarstwo rolne (7,0), rolników (3,8), pracujących na własny rachunek (6,2), emerytów i rencistów (37,1) oraz utrzymujących się z niezarobkowych źródeł, innych niż emerytura lub renta (6,6). Z punktu widzenia liczby osób przypadających na gospodarstwo domowe (por. tab. 2), ich struktura przedstawiała się następująco (w %, od 1- do  $\geq 6$ -osobowych): 16,1 – 25,3 – 21,9 – 20,6 – 9,4 i 6,7.

Dezagregacja respondentów, od których uzyskiwane były informacje o budżetach – według ich grup decylowych (por. tab. 2) – wskazuje na to, że gros badanych przychodów i rozchodów (51,3%) przypadało na wyższe decyle (od VII do X).

## RELACJE DOCHODY–WYDATKI

Zestawione – na różnych szczeblach agregacji – w tabelach 3 i 4 relacje między poziomem dochodów rozporządzalnych i wydatków wskazują na średnio bardzo nikłą przewagę dochodów nad wydatkami. W skali makro miesięczny poziom nadwyżki wyniósł jedynie 36,7 PLN. Oznaczało to, że stanowiła ona jedynie 5,4% dochodu rozporządzalnego i o 5,7% przewyższała średnie miesięczne wydatki na 1 osobę. W ujęciu przeciętnym na 1 gospodarstwo domowe przypadało zatem cą 113 PLN oszczędności na 1 miesiąc. W poszczególnych grupach gospodarstw domowych nadwyżka dochodów nad wydatkami miała

---

mocno niejednorodna zbiorowość, gdyż są w niej bogaci rentierzy i biedacy utrzymujący się z pomocy społecznej.

Tabela 1

Podstawowe dane o gospodarstwach domowych objętych w 2003 r. badaniami budżetów  
według cech grup społeczno-ekonomicznych

Gospodarstwo domowe	Wyszczególnienie	Ogółem	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
I		3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
	Liczba respondentów	32 452	2 198	2 324	2 468	2 632	2 911	3 274	3 634	3 975	4 324	4 712
	%	100,0	6,8	7,2	7,6	8,1	9,0	10,1	11,2	12,2	13,3	14,5
Ogółem	Średnia liczba osób na 1 gosp. domowe	3,07	4,54	4,28	4,03	3,78	3,42	3,04	2,74	2,50	2,30	2,11
	pracujących	1,04	1,13	1,12	1,18	1,24	1,17	1,04	0,97	0,89	0,88	1,03
w tym:	Górną granicą przedziału decylogowego	x	278,76	360,00	438,00	519,05	610,00	700,00	828,20	958,31	1 297,13	193 50,00
	Średni dochód rozporządzalny	680,50	155,42	297,80	376,91	454,14	532,60	620,52	724,02	859,55	1 072,40	1 843,39
Pracowników	Liczba respondentów	12 732	934	1 017	1 063	1 141	1 171	1 229	1 317	1 400	1 564	1 896
	%	100,0	7,3	8,0	8,3	9,0	9,2	9,7	10,3	11,0	12,3	14,9
	Średnia liczba osób na 1 gosp. domowe	3,39	4,63	4,25	4,07	3,79	3,69	3,51	3,28	3,08	2,76	2,28
Górną granicą przedziału decylogowego	pracujących	1,56	1,21	1,34	1,46	1,56	1,61	1,65	1,70	1,71	1,68	1,56
	Średni dochód rozporządzalny	x	313,00	395,22	474,17	550,38	641,70	741,60	868,18	1 043,33	1 410,00	15 547,67
Pracowników użytkujących gospodarstwo domowe	Liczba respondentów	729,87	231,03	339,89	417,98	488,73	564,04	647,32	753,14	893,02	1 132,06	1 980,40
	%	2 282	190	195	197	217	216	218	229	251	271	298
	Średnia liczba osób na 1 gosp. domowe	4,58	5,54	5,34	5,32	4,84	4,81	4,77	4,55	4,20	3,85	3,47
Górną granicą przedziału decylogowego	pracujących	2,16	2,30	2,16	2,19	2,10	2,32	2,15	2,21	2,17	2,04	2,02
	Średni dochód rozporządzalny	x	279,30	335,88	384,98	441,43	500,00	574,37	644,19	733,81	986,57	5 764,61
Średni dochód rozporządzalny	PLN/osobę/m-c	521,28	110,96	271,33	326,66	378,89	431,74	487,03	550,03	639,42	783,42	1 266,50

1	2											
		3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Rolników	Liczba respondentów	1 241	140	114	103	110	114	121	119	135	145	140
	Średnia liczba osób na 1 gosp. domowe	100,0	11,2	9,2	8,3	8,9	9,2	9,8	9,6	10,9	11,7	11,2
	ogółem, w tym: pracujących	4,21	3,81	4,59	5,03	4,73	4,61	4,31	4,38	3,84	3,61	3,67
	Górna granica przedziału decyloвого	1,95	1,91	2,12	2,15	2,15	1,93	1,96	2,03	1,87	1,67	1,86
Pracujących na własny rachunek	Średni dochód rozporządzalny	x	122,89	241,40	281,41	350,50	405,52	485,87	571,36	733,92	1178,50	12 537,99
	Liczba respondentów	474,31	-250,14	142,45	218,82	276,14	334,67	400,36	482,73	591,11	809,48	1789,72
	ogółem, w tym: pracujących	2 021	168	168	170	178	187	194	200	219	246	291
	Górna granica przedziału decyloвого	100,0	8,3	8,3	8,4	8,8	9,3	9,6	9,9	10,8	12,2	14,4
Emerytów i rencistów	Średni dochód rozporządzalny	3,55	4,32	4,29	4,21	4,04	3,87	3,63	3,61	3,28	2,92	2,45
	Liczba respondentów	1,63	1,38	1,43	1,58	1,66	1,60	1,73	1,75	1,71	1,73	1,65
	ogółem, w tym: pracujących	x	318,00	442,85	526,07	599,13	722,21	845,67	1032,00	1267,13	1850,00	19 350,00
	Górna granica przedziału decyloвого	860,20	200,15	348,58	449,79	537,05	641,18	754,70	887,26	1068,97	1360,99	2532,01
Emerytów i rencistów	Średni dochód rozporządzalny	12 051	612	747	832	1019	1198	1318	1449	1539	1618	1719
	Liczba respondentów	100,0	5,1	6,2	6,9	8,5	10,0	10,9	12,0	12,8	13,4	14,2
	ogółem, w tym: pracujących	2,27	4,47	3,67	3,28	2,68	2,28	2,08	1,88	1,78	1,69	1,59
	Górna granica przedziału decyloвого	0,23	0,59	0,49	0,47	0,33	0,23	0,21	0,15	0,12	0,11	0,11
Emerytów i rencistów	Średni dochód rozporządzalny	x	314,50	402,36	507,50	601,80	679,20	773,28	876,41	1009,46	1262,45	14 700,00
	Liczba respondentów	720,00	240,90	370,15	462,19	541,68	616,73	702,32	760,69	899,83	1070,96	1625,97

Źródło: obliczenia na podstawie danych zebranych w Departamencie Statystyki Społecznej Głównego Urzędu Statystycznego.

Tabela 2

Podstawowe dane o gospodarstwach domowych objętych w 2003 r. badaniami budżetów – według grup ich wielkości

Gospodarstwo domowe	Wyszczególnienie		Ogółem	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
	Liczba respondentów	jednostek											
1	2		3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
			32 452	2 198	2 324	2 468	2 632	2 911	3 274	3 634	3 975	4 324	4 712
		%	100,0	6,8	7,2	7,6	8,1	9,0	10,1	11,2	12,2	13,3	14,5
		Średnia liczba osób na 1 gosp. domowe	3,07	4,54	4,28	4,03	3,78	3,42	3,04	2,74	2,50	2,30	2,11
Ogółem		pracujących	1,04	1,13	1,12	1,18	1,24	1,17	1,04	0,97	0,89	0,88	1,03
		Górną granicę przedziału decyzyjnego	x	278,76	360,00	438,00	519,05	610,00	700,00	828,20	958,31	1 297,13	19 350,00
		Średni dochód rozporządzalny	680,50	155,42	297,80	376,91	454,14	532,60	620,52	724,02	859,55	1 072,40	1 843,39
w tym:		Liczba respondentów	5 224	107	47	55	101	251	421	673	910	1 153	1 506
		%	100,0	2,0	0,9	1,1	1,9	4,8	8,1	12,9	17,4	22,1	28,8
		Średnia liczba osób pracujących	0,20	0,38	0,47	0,36	0,22	0,09	0,10	0,09	0,10	0,14	0,38
1-osobowe		Górną granicę przedziału decyzyjnego	x	263,00	355,00	435,37	515,60	610,00	700,00	827,27	985,02	1 288,50	17 677,00
		Średni dochód rozporządzalny	1 120,94	54,73	294,75	383,31	456,46	536,38	629,05	729,65	862,03	1 081,66	1 976,38
		Liczba respondentów	8 207	163	241	313	362	492	846	1 076	1 307	1 581	1 826
		%	100,0	2,0	2,9	3,8	4,4	5,7	10,2	13,0	16,8	19,1	22,1
		Średnia liczba osób pracujących	0,56	0,67	0,40	0,43	0,46	0,38	0,38	0,40	0,41	0,53	0,95
2-osobowe		Górną granicę przedziału decyzyjnego	x	278,05	359,26	437,90	517,72	609,85	700,00	828,20	985,31	1 292,50	19 350,00
		Średni dochód rozporządzalny	980,73	34,31	301,75	377,52	455,60	536,60	621,45	726,11	864,70	1 073,56	1 856,33

1	2		3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
	Liczba respondentów	jednostek %											
3-osobowe	Średnia liczba osób pracujących		1,23	0,86	0,79	0,82	0,96	1,07	1,08	1,28	1,38	1,57	1,72
	Górną granicę przedziału decyzyjnego		x	277,90	360,00	438,00	519,00	609,33	698,92	827,87	983,33	1297,13	15 547,67
	Średni dochód rozporządzalny		784,54	130,74	300,87	377,30	456,13	533,83	619,60	724,34	858,60	1075,42	1804,96
4-osobowe	Liczba respondentów		6 691	580	679	791	869	804	771	688	626	483	400
	Średnia liczba osób pracujących		1,53	1,03	1,11	1,25	1,45	1,53	1,64	1,79	1,83	1,92	2,00
	Górną granicę przedziału decyzyjnego		x	278,59	360,00	437,37	519,05	610,00	700,00	825,29	983,97	1296,08	12 537,99
5-osobowe	Średni dochód rozporządzalny		621,18	152,76	298,53	379,01	454,35	530,95	619,09	722,18	855,31	1069,22	1802,97
	Liczba respondentów		3 035	466	506	405	434	354	302	228	148	110	82
	Średnia liczba osób pracujących		1,64	1,25	1,26	1,54	1,62	1,81	1,91	1,97	2,22	2,18	2,48
≥ 6-osobowe	Górną granicę przedziału decyzyjnego		x	277,42	359,24	437,25	516,00	609,00	698,80	827,76	979,97	1263,42	5764,61
	Średni dochód rozporządzalny		493,80	166,89	296,83	376,29	451,22	531,35	719,49	722,24	859,11	1057,38	1659,06
	Liczba respondentów		2 190	560	432	374	252	206	132	95	67	47	25
≥ 6-osobowe	Średnia liczba osób pracujących		1,91	1,56	1,75	1,89	2,11	2,14	2,37	2,40	2,37	2,60	2,52
	Górną granicę przedziału decyzyjnego		x	278,76	359,85	437,50	518,05	609,51	699,03	827,57	979,73	1270,74	4860,24
	Średni dochód rozporządzalny		400,20	167,28	296,26	374,76	453,79	532,66	623,87	721,38	856,32	1052,35	1883,16

Źródło: obliczenia na podstawie danych zebranych w Departamencie Statystyki Społecznej Głównego Urzędu Statystycznego.

różny poziom, przy czym jej wysokość niekoniecznie związana była z poziomem dochodów jednostkowych. I tak – w ujęciu względnym – to właśnie najmniejsze gospodarstwa domowe, reprezentujące najwyższy poziom dochodów rozporządzalnych, miały niski poziom nadwyżki, a nawet – w przypadku jednoosobowych z nich (tab. 2) wystąpiła przewaga wydatków nad bieżącymi dochodami. Z kolei, w największych z nich, najgorzej sytuowanych, wystąpiła ona na relatywnie najwyższym poziomie. Można domniemywać, że właśnie owe niskie średnio dochody moderowały poziom wydatków, a także wynikało to z ich niskiej zdolności kredytowej czy też możliwości uzyskania pożyczek.

W strukturze decylowej dezagregacji dochodów, szczególnie na najwyższym jej szczeblu, spektakularnie ujawnia się prawidłowość rosnącej ich nadwyżki nad wydatkami w miarę rosnącego ich poziomu. I tak, o ile w 3 najniższych decylach (30%) zbiorowości danych występował niedobór środków na wydatki, przy czym bardzo wysoko w I (45%), to od IV sukcesywnie rosła ich nadwyżka. W poszczególnych grupach społeczno-ekonomicznych gospodarstw domowych, w sytuacji ogólnej tendencji względnego wzrostu nadwyżki dochodów nad wydatkami – w miarę rosnących dochodów jednostkowych – występowały zakłócenia, co jest zrozumiałe wobec ich zróżnicowania oraz możliwości wystąpienia przypadkowych odchyłeń, odmiennie niż w całej populacji. Najwyższy niedobór dochodów bieżących nad wydatkami, odnoszący się do co najmniej 60% ich zbiorowości, dotyczył gospodarstw domowych rolników i pracujących na własny rachunek, 40%, chłoporobotników, ale także 30% pracowników i 20% weteranów pracy. Jak widać, chociaż najgorzej sytuowane były gospodarstwa domowe osób związanych z rolnictwem, to również znaczny niedobór dochodów dotyczył „przedsiębiorców”. Największa dyferencjacja objęła w tym zakresie rolników (od -43,0 do 122,5% nadwyżki dochodów nad wydatkami), a najmniejsza weteranów pracy i pracowników. Jeśli idzie o niedobór środków na wydatki z bieżących dochodów, to – z punktu widzenia wielkości gospodarstw domowych w skali makro – jedynie u osób samotnie je prowadzących wystąpił on w nieznacznym stopniu. W miarę zwiększającej się liczby osób w nich rósł względny poziom nadwyżki dochodów bieżących nad wydatkami, przy względnie mało zróżnicowanej jej wartości w PLN/osobę/m-c. I tak, w największych ( $z \geq 6$  osobami) tylko w I decylu obserwuje się nadwyżkę wydatków, gdy z liczbą osób od 2 do 6, kolejno: do IX, do VI, do V, do III i II. Rozpatrując relacje między rozporządzalnym dochodem a wydatkami – w ujęciu na 1 osobę – pamiętać należy o tym, że znacząca część wydatków ma charakter stały, niezależny od liczby osób (por. szczegółowe uwagi w punkcie o wydatkach).



## ZRÓŻNICOWANIE DOCHODÓW

Rozporządzalne dochody gospodarstw domowych charakteryzują się znaczącym zróżnicowaniem. Świadczy o tym w sposób spektakularny rozpiętość jednostkowego ich poziomu (w PLN/osobę/m-c), szczególnie na niższych poziomach agregacji (por. tab. 1–2). Jeżeli za 1,00 przyjmiemy ich przeciętny poziom ogółem (688,50 PLN), to wynosił on kolejno (od najniższego do najwyższego):

0,70 – w rolniczych gospodarstwach domowych,

0,77 – w chłoporobotniczych,

1,06 – u emerytów i rencistów,

1,07 – w pracowniczych,

1,26 – u „przedsiębiorców” (pracujących na własny rachunek).

Najlepiej sytuowana grupa gospodarstw domowych miała go na poziomie o 81% wyższym niż grupa najbiedniejszych.

Obszar zmienności (rozstęp wartości między I i X kwartyłem) średniego, jednostkowego dochodu ogółem wynosił 1688 PLN, czyli 2,48 wartości średniej, a poziom przeciętny dla najwyższego decyłu był blisko 12-krotnie wyższy niż w najniższym. Prawie 60% badanej zbiorowości miało poziom dochodów niższy od średnich dochodów rozporządzalnych ogółem. Z kolei najwyższy jednostkowy dochód rozporządzalny uwzględniony w badaniach (19 350 PLN, tzn. górna granica X decyłu) stanowił prawie 29-krotność średniej krajowej i prawie 70-krotność górnej granicy I decyła, obejmującego 10% gospodarstw domowych o najniższych dochodach oraz ponad 10-krotność przeciętnego poziomu 10% najlepiej sytuowanych gospodarstw domowych z X decyła. W poszczególnych grupach gospodarstw domowych zróżnicowanie jednostkowych dochodów przedstawiało się w sposób następujący (tab. 1):

gospodarstwa domowe	rozpiętość wartości krańcowych	
	PLN	% średniej
pracownicze	1749	240
chłoporobotnicze	1156	222
rolnicze	2040	430
„przedsiębiorców”	2332	271
weteranów pracy	1385	192

Jeśli idzie o zróżnicowanie z punktu widzenia grup wielkości gospodarstw domowych, to w miarę rosnącej ich wielkości malały jednostkowe dochody rozporządzalne. Gdy za 1,00 przyjmiemy ich poziom w największych ( $z \geq 6$  osób), to w miarę spadku liczby osób (od 5 do 2) wynosił on, kolejno: 1,23 – 1,55

Tabela 3

Nadwyżka dochodów nad wydatkami gospodarstw domowych w 2003 r. w grupach społeczno-ekonomicznych gospodarstw domowych  
 PLN/osoba/m-c  
 %

Gospodarstwo domowe	Wyszczególnienie	%												
		Ogółem	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13		
Ogółem	Dochody	680,50	155,42	297,80	376,91	454,14	432,60	620,52	724,02	859,55	1072,40	1843,29		
	Wydatki	105,7	55,4	94,4	98,0	101,4	103,4	104,5	107,0	107,8	109,0	119,0		
	Nadwyżka dochodów nad wydatkami	643,84	280,78	315,41	384,54	447,82	514,85	593,65	676,47	796,99	983,89	1548,45		
		100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	
Pracowników	Dochody	36,66	-125,36	-17,61	-7,73	6,32	17,75	26,87	47,55	62,56	88,51	294,84		
	Wydatki	4,7	-44,6	-5,6	-2,0	1,4	3,4	4,5	7,0	7,8	9,0	19,0		
	Nadwyżka dochodów nad wydatkami	729,87	231,03	339,89	417,98	488,73	564,04	647,32	753,14	893,02	1132,06	1960,40		
		108,4	88,9	96,3	97,6	104,3	102,9	107,5	109,1	109,8	109,3	118,2		
Pracowników użytkujących gospodarstwo rolne	Dochody	673,16	259,85	352,80	407,97	468,53	548,03	602,40	690,44	813,00	1035,60	1675,72		
	Wydatki	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0		
	Nadwyżka dochodów nad wydatkami	56,71	-28,82	-12,91	-10,01	20,20	16,01	44,92	62,70	80,02	96,46	304,68		
		8,4	-11,1	-3,7	-2,5	4,3	2,9	7,5	9,1	9,8	9,3	18,2		
Rolników	Dochody	521,28	110,96	271,33	326,66	378,89	431,74	487,03	550,03	639,42	783,42	1266,50		
	Wydatki	107,6	38,4	94,1	95,4	97,8	101,7	101,8	111,8	109,0	116,1	138,4		
	Nadwyżka dochodów nad wydatkami	484,58	289,24	288,34	342,26	387,31	424,72	464,63	492,02	586,60	674,79	915,27		
		100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0		
Rolników	Dochody	36,70	-178,28	-17,01	-15,60	-8,42	7,02	22,40	58,01	52,82	108,63	351,23		
	Wydatki	7,6	-61,6	-5,9	-4,6	-2,2	1,7	4,8	11,8	9,0	16,1	38,4		
	Nadwyżka dochodów nad wydatkami	474,31	-250,14	142,45	218,82	276,14	334,67	400,36	482,73	591,11	809,48	1789,72		
		102,8	57,0	45,9	73,1	78,1	97,6	95,7	105,4	106,7	136,5	122,5		
Rolników	Dochody	461,20	438,74	310,59	299,25	353,54	342,85	418,45	459,21	553,74	593,07	804,52		
	Wydatki	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0		
	Nadwyżka dochodów nad wydatkami	13,11	-188,60	-168,14	-80,43	-77,40	-8,18	-18,09	24,52	37,37	216,41	985,20		
		2,8	-43,0	-54,1	-26,9	-21,9	-2,4	-4,3	5,4	6,7	36,5	122,5		

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Pracujących na własny rachunek	Dochody	860,20	200,15	348,54	449,72	537,05	641,18	754,70	887,26	1068,97	1360,99	2532,01
	Wydatki	105,3	57,8	91,7	90,4	96,3	98,5	98,8	110,5	106,5	108,5	123,4
	Nadwyżka dochodów nad wydatkami	817,24	346,19	380,27	497,53	557,53	650,64	763,87	803,14	1004,00	1254,67	2051,55
Emerytów i rencistów	Dochody	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	Wydatki	42,96	-146,04	-31,73	47,81	-20,48	-9,46	-9,17	84,12	64,97	106,32	480,46
	Nadwyżka dochodów nad wydatkami	5,3	-42,2	-8,3	-9,6	-3,7	-1,5	-1,2	10,5	6,5	8,5	23,4
	Dochody	720,00	240,90	370,15	462,19	541,68	616,73	702,32	790,69	899,83	1070,96	1625,97
	Wydatki	103,2	84,9	95,5	102,6	104,7	102,6	103,0	100,9	104,6	103,2	109,8
	Nadwyżka dochodów nad wydatkami	697,67	283,91	387,41	450,43	517,35	601,12	681,92	783,73	859,89	1038,20	1481,31
	Dochody	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	Nadwyżka dochodów nad wydatkami	22,33	-43,01	-17,26	11,76	24,33	15,61	20,40	6,96	39,94	32,76	144,66
		3,2	-15,1	-4,5	2,6	4,7	2,6	3,0	0,9	4,6	3,2	9,8

Źródło: obliczenia na podstawie danych zebranych w Departamencie Statystyki Społecznej Głównego Urzędu Statystycznego.

Tabela 4

Nadwyżka dochodów nad wydatkami gospodarstw domowych w 2003 r. w grupach wielkości gospodarstw domowych

$$\frac{\text{PLN/osoba/m-c}}{\%}$$

Gospodarstwo domowe	Wyszczególnienie	Ogółem	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Ogółem	Dochody	680,50	155,42	297,80	376,91	454,14	432,60	620,52	724,02	859,55	1072,40	1843,29
	Wydatki	105,7	55,4	94,4	98,0	101,4	103,4	104,5	107,0	107,8	109,0	119,0
	Nadwyżka dochodów nad wydatkami	643,84	280,78	315,41	384,54	447,82	514,85	593,65	676,47	796,99	983,89	1548,45
1-osobowe	Dochody	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	Wydatki	36,66	-125,36	-17,61	-7,73	6,32	17,75	26,87	47,55	62,56	88,51	294,84
	Nadwyżka dochodów nad wydatkami	4,7	-44,6	-5,6	-2,0	1,4	3,4	4,5	7,0	7,8	9,0	19,0
2-osobowe	Dochody	1120,94	54,73	294,75	383,31	456,46	536,38	629,05	729,65	862,03	1081,66	1976,38
	Wydatki	96,6	6,7	70,2	76,7	78,2	86,3	89,4	93,0	95,6	95,4	103,7
	Nadwyżka dochodów nad wydatkami	1160,13	821,74	419,78	499,69	584,84	621,20	703,31	784,31	901,31	1133,92	1906,12
3-osobowe	Dochody	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	Wydatki	-39,19	-767,01	-125,03	-116,35	-127,38	-84,82	-74,26	-54,66	-39,28	-52,26	70,26
	Nadwyżka dochodów nad wydatkami	-3,4	-93,3	-29,8	-23,3	-21,8	-13,7	-10,6	-7,0	-4,4	-4,6	3,7
Ogółem	Dochody	980,73	34,31	301,75	377,52	455,60	536,60	621,45	726,11	864,70	1073,56	1856,33
	Wydatki	103,3	6,6	76,0	83,7	88,2	93,1	95,7	100,9	102,4	104,0	112,3
	Nadwyżka dochodów nad wydatkami	949,08	520,57	397,07	450,84	516,34	576,46	649,16	719,31	844,32	1031,89	1652,90
1-osobowe	Dochody	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	Wydatki	31,65	-486,26	-95,32	-73,32	-60,74	-39,86	-27,71	6,8	20,38	41,67	203,43
	Nadwyżka dochodów nad wydatkami	3,3	-93,4	-24,0	-16,3	-11,8	-6,9	-4,3	0,9	2,4	4,0	12,3
2-osobowe	Dochody	784,54	130,74	300,87	377,30	456,13	533,85	619,20	724,34	858,60	1075,42	1804,96
	Wydatki	106,0	33,2	84,0	89,2	94,5	98,1	102,8	103,2	108,5	109,6	121,5
	Nadwyżka dochodów nad wydatkami	739,97	393,91	357,98	423,11	477,92	544,25	602,58	701,68	791,40	981,29	1485,96
3-osobowe	Dochody	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	Wydatki	44,57	-263,17	-57,11	-45,81	-21,79	-10,40	16,62	22,66	67,20	94,13	319,00
	Nadwyżka dochodów nad wydatkami	6,0	-66,8	-16,0	-10,8	-4,6	-1,9	2,8	3,2	8,5	9,6	21,5

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
4-osobowe	Dochody	621,18	152,76	298,53	379,01	454,95	530,95	619,09	722,18	855,31	1069,22	1802,97
	Wydatki	107,7	51,3	90,8	95,1	100,6	104,9	105,5	109,9	112,1	115,8	137,6
	Nadwyżka dochodów nad wydatkami	577,02	297,94	328,72	398,50	452,19	506,14	586,85	657,08	762,97	923,69	1310,55
5-osobowe	Dochody	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	Wydatki	44,16	-145,18	-30,19	-19,49	2,76	28,81	32,24	65,10	92,34	145,53	492,42
	Nadwyżka dochodów nad wydatkami	7,7	-48,7	-9,2	-4,9	0,6	4,9	5,5	9,9	12,1	15,8	37,6
5-osobowe	Dochody	493,00	166,89	296,83	376,29	451,22	531,35	619,49	722,24	859,11	1057,38	1659,06
	Wydatki	88,8	60,8	97,1	103,8	106,3	103,9	110,2	121,1	118,7	135,6	156,9
	Nadwyżka dochodów nad wydatkami	555,31	274,42	305,54	362,64	424,50	511,25	561,90	596,21	723,73	779,92	1057,39
≥ 6-osobowe	Dochody	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	Wydatki	62,31	-107,53	-8,71	13,65	26,72	20,10	57,59	126,03	135,38	277,66	601,67
	Nadwyżka dochodów nad wydatkami	11,2	-39,2	-2,9	4,8	6,3	3,9	10,2	21,1	18,7	35,6	56,9
≥ 6-osobowe	Dochody	400,20	167,28	296,26	374,36	453,79	532,66	623,87	721,38	856,32	1052,35	1883,16
	Wydatki	111,8	74,3	105,2	108,1	112,1	124,2	126,0	127,5	125,6	132,8	204,1
	Nadwyżka dochodów nad wydatkami	358,11	224,99	281,64	346,25	404,87	428,71	495,17	565,85	681,98	792,57	922,61
≥ 6-osobowe	Dochody	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	Wydatki	42,09	-57,71	14,62	28,11	48,92	103,95	128,70	155,53	174,34	259,78	960,55
	Nadwyżka dochodów nad wydatkami	11,8	-25,7	5,2	8,1	18,1	24,2	26,0	27,5	25,6	32,8	104,1

Źródło: j.w.

– 1,96 – 2,45 i 2,80. Różnica wartości dochodów między 1-a  $\geq$  6-osobowym gospodarstwem domowym wynosiła 721 PLN oraz 106% wartości średniej. Z kolei różnice wartości skrajnych wynosiły:

gospodarstwa domowe wg liczby osób	rozpiętość wartości krańcowych	
	PLN	% średniej
1	1922	171
2	1822	186
3	1674	213
4	1650	266
5	1492	302
$\geq 6$	1716	429

Konfrontacje jednostkowych dochodów rozporządzalnych na każdym szczeblu agregacji danych o budżetach różnych grup gospodarstw domowych (tab. 1 i 2) świadczą o ich ogromnej polaryzacji dochodowej. Na jej poziom wpływ miało wiele czynników, ale przede wszystkim zapewne liczba dzieci w gospodarstwie domowym oraz liczba osób mających stałe zatrudnienie i innych, otrzymujących np. świadczenia społeczne. Nie bez wpływu były również poziomy wynagrodzeń i świadczeń społecznych. Stąd (tab. 1) stały spadek średniej liczby osób na 1 gospodarstwo domowe ogółem, która wynosiła średnio 3,07 oraz kolejno w decylo-owych grupach dochodu (od I do X): 4,54 – 4,28 – 4,03 – 3,78 – 3,42 – 3,04 – 2,74 – 2,50 – 2,30 i 2,11. Jak już wspomniano, różnice w rozporządzalnych dochodach nie przekładają się w sposób prosty na możliwości zaspokojenia potrzeb, jako że znaczna część ich ma charakter kosztów stałych.

## POZIOM I STRUKTURA WYDATKÓW

Przeciętne, jednostkowe wydatki gospodarstw domowych wynosiły w 2003 r. 643,8 PLN/osobę/m-c (tab. 5). Przebiegały one od 461,2 w rolniczych, do 817,2 u pracujących na własny rachunek. Jeżeli za 1,00 przyjmujemy ich krajowy poziom (643,8), wówczas w poszczególnych grupach społeczno-ekonomicznych gospodarstw domowych ich poziom wynosił, kolejno: 0,72 w rolniczych, 0,75 w chłopopracowniczych, 1,05 w pracowniczych, 1,08 u weteranów pracy i 1,27 u pracujących na własny rachunek. Obszar zmienności między grupami najlepiej i najgorzej sytuowanych w zakresie jednostkowych wydatków wynosił 356,0 PLN i stanowił 52% średniej krajowej ich poziomu. Inaczej, jednostkowe wydatki w gospodarstwach domowych „przedsiębiorców” stanowiły 177% ich poziomu u rolników.

Tabela 5

Struktura wydatków gospodarstw domowych w 2003 r.  
– według ich grup społeczno-ekonomicznych

Wydatki zł/osobę/m-c %	Gospodarstwa domowe					
	ogółem	pracownikó	pracowników użytkujących gospodarstwo rolne	rolników	pracujących na własny rachunek	emerytów i rencistów
Ogółem	<u>643,84</u>	<u>673,16</u>	<u>484,58</u>	<u>461,20</u>	<u>817,24</u>	<u>697,67</u>
z tego:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
żywność	<u>182,13</u> 28,3	<u>172,34</u> 25,6	<u>165,45</u> 34,1	<u>185,95</u> 40,3	<u>191,60</u> 23,4	<u>209,33</u> 30,0
napoje alkoholowe i wyroby tytoniowe	<u>18,53</u> 2,9	<u>20,12</u> 3,0	<u>13,88</u> 2,9	<u>14,84</u> 3,2	<u>22,57</u> 2,8	<u>18,10</u> 2,6
odzież i obuwie	<u>33,70</u> 5,2	<u>39,58</u> 5,9	<u>28,69</u> 5,9	<u>24,35</u> 5,3	<u>52,99</u> 6,5	<u>25,89</u> 3,7
użytkowanie mieszkania i nośniki energii	<u>132,07</u> 20,5	<u>134,47</u> 20,0	<u>77,33</u> 16,0	<u>67,45</u> 14,6	<u>143,71</u> 17,6	<u>166,99</u> 24,0
wyposażenie miesz- kania i prowadzenie gospodarstwa domo- wego	<u>32,28</u> 5,0	<u>35,04</u> 5,2	<u>23,11</u> 4,8	<u>22,24</u> 4,8	<u>43,21</u> 5,3	<u>33,74</u> 4,8
zdrowie	<u>30,24</u> 4,7	<u>22,97</u> 3,4	<u>18,31</u> 3,8	<u>18,64</u> 4,0	<u>26,44</u> 3,2	<u>53,54</u> 7,7
transport i łączność	<u>86,48</u> 13,4	<u>100,91</u> 15,0	<u>72,69</u> 15,0	<u>58,46</u> 12,7	<u>144,77</u> 17,7	<u>68,61</u> 9,8
rekreacja, kultura i edukacja	<u>52,71</u> 8,2	<u>76,71</u> 11,4	<u>31,18</u> 6,4	<u>25,96</u> 5,6	<u>86,28</u> 10,6	<u>40,22</u> 5,8
pozostałe wydatki	<u>75,70</u> 11,8	<u>71,01</u> 10,5	<u>53,94</u> 11,1	<u>43,71</u> 9,5	<u>105,67</u> 12,9	<u>81,25</u> 11,6

Źródło: obliczenia na podstawie: *Budżety gospodarstw domowych w 2003 r.*, GUS, Warszawa 2004.

Na poziom wydatków – także jednostkowych – gospodarstw domowych ma wpływ ich wielkość. Wszak istotną ich część stanowią pozycje o charakterze kosztów stałych, niezależnych w ogóle lub zależnych jedynie nieznacznie od stanu osobowego (koszty: ogrzewania, zakupu i użytkowania sprzętu RTV i AGD, abonamenty itp.). Stąd np. mylący jest relatywnie wysoki poziom wydatków (dochodów też) weteranów pracy, np. na tle niskich wydatków osób związanych z rolnictwem. Wszak ci pierwsi zgrupowani są w bardzo małych gospodarstwach domowych (średnio nieco ponad 2 osoby), a ci drudzy w dużych (4–5), przy czym życie na terenach wiejskich jest tańsze, a licząca się część wydatków pokrywana jest w ramach samozaopatrzenia (żywność). Ponadto na

wsi prawie w całości mieszka się we własnych zasobach o niższych kosztach utrzymania niż w miastach oraz słabiej wyposażonych w instalacje. Stąd mniejsze wydatki związane z utrzymaniem mieszkań. Jeżeli za 1,00 przyjmiemy przeciętny poziom wydatków we wszystkich gospodarstwach domowych, to kolejno w ich grupach wielkości (od 1- do  $\geq 6$ -osobowych) wynosił on (por. tab. 6): 1,70 – 1,39 – 1,09 – 0,85 i 0,53. Rozpiętość krańcowych jednostkowych wydatków tych grup w 2003 r. to aż 802,0 PLN, czyli 118% wartości średniej, co – inaczej – oznaczało, że wydatki w gospodarstwach domowych osób samotnie je prowadzących stanowiły 324% ich poziomu w największych, z co najmniej 6 osobami. Informacje te potwierdzają fakt zaobserwowany przy zróżnicowaniu dochodów jednostkowych oraz dokumentują ogromną polaryzację stanu ekonomicznego polskich gospodarstw domowych.

Tabela 6

Struktura wydatków gospodarstw domowych w 2003 r. – według grup ich wielkości

Wydatki <u>zł/osobę/m-c</u> %	Gospodarstwa domowe wg liczby osób					
	1	2	3	4	5	$\geq 6$
Ogółem	<u>1160,13</u>	<u>949,08</u>	<u>739,97</u>	<u>577,02</u>	<u>455,31</u>	<u>358,11</u>
z tego:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
żywność	<u>283,72</u> 24,4	<u>245,12</u> 25,8	<u>194,92</u> 26,3	<u>166,18</u> 28,8	<u>147,14</u> 32,3	<u>133,47</u> 37,3
napoje alkoholowe i wyroby tytoniowe	<u>27,79</u> 2,4	<u>27,95</u> 2,9	<u>22,22</u> 3,0	<u>16,47</u> 2,9	<u>13,16</u> 2,9	<u>10,53</u> 2,9
odzież i obuwie	<u>45,17</u> 3,9	<u>40,25</u> 4,2	<u>40,57</u> 5,5	<u>34,53</u> 6,0	<u>27,16</u> 6,0	<u>19,98</u> 5,6
użytkowanie mieszkania i nośniki energii	<u>307,86</u> 26,5	<u>216,26</u> 22,8	<u>148,86</u> 20,1	<u>108,56</u> 18,8	<u>83,15</u> 18,3	<u>60,06</u> 16,8
wyposażenie mieszkania i prowadzenie gospodarstwa domowego	<u>55,22</u> 4,8	<u>51,39</u> 5,4	<u>38,58</u> 5,2	<u>28,64</u> 5,0	<u>20,61</u> 4,5	<u>16,09</u> 4,5
zdrowie	<u>83,07</u> 7,2	<u>61,17</u> 6,5	<u>30,26</u> 4,1	<u>20,06</u> 3,5	<u>17,15</u> 3,8	<u>13,09</u> 3,6
transport i łączność	<u>117,36</u> 10,1	<u>116,59</u> 12,3	<u>109,44</u> 14,8	<u>82,71</u> 14,3	<u>64,88</u> 14,2	<u>46,09</u> 12,9
rekreacja, kultura i edukacja	<u>77,24</u> 6,7	<u>63,98</u> 6,8	<u>64,43</u> 8,7	<u>57,55</u> 9,9	<u>38,47</u> 8,4	<u>24,81</u> 6,9
pozostałe wydatki	<u>162,70</u> 14,0	<u>126,37</u> 13,3	<u>92,09</u> 12,4	<u>62,32</u> 10,8	<u>43,59</u> 9,6	<u>34,01</u> 9,5

Źródło: obliczenia na podstawie: *Budżety gospodarstw domowych w 2003 r.*, GUS, Warszawa 2004.



Struktura wydatków tak w bezwzględnym, jak względnym ich ujęciu, jest mocno zróżnicowana (tab. 5 i 6). Największą ich pozycję stanowi żywność, na którą przeciętnie wydawano od 165 do 209 PLN w różnych grupach społeczno-ekonomicznych gospodarstw domowych oraz od 133 do 284 w największych i najmniejszych z nich, wobec 182 PLN średnio na osobę miesięcznie. W ujęciu względnym wydatki na żywność to średnio 28,3% wszystkich wydatków, w tym: od 23,4% u pracujących na własny rachunek, 30,0% u weteranów pracy, do 40,3% u rolników. Wydatki na żywność miały relatywnie najbardziej zbliżoną wartość w różnych grupach społeczno-ekonomicznych gospodarstw domowych (rozstęp wartości niespełna 44 PLN/osobę/m-c). W zakresie ich poziomu spektakularnie przejawia się działanie prawa Engla (im wyższe dochody, tym względnie niższe wydatki na żywność). Widać to na podstawie danych z tabel 5 i 6. Także w ujęciu dynamicznym udział wydatków na żywność malał od ponad 50% przed kilkudziesięciu laty, do ćą 28% w 2003 r.

Struktura wydatków poszczególnych grup społeczno-ekonomicznych gospodarstw domowych jest mocno zróżnicowana. Ich poziom i rozcalenie w poszczególnych pozycjach determinują: poziom dochodów i związane z tym możliwości wydatkowe, a także status społeczny. W ten sposób nie może dziwić najwyższy udział wydatków w pozycji „zdrowie” u weteranów pracy czy też najniższy na „odzież i obuwie”. Podobnie jest, jeśli idzie o najwyższy udział wydatków na „transport i łączność” oraz „odzież i obuwie” u pracujących na własny rachunek. Wszak są to w znaczącej części koszty związane z ich podstawową działalnością.

Rozpatrując polaryzację poziomu wydatków w poszczególnych pozycjach, a także grupach decylowych, pamiętać trzeba – szczególnie w odniesieniu do grup wielkości gospodarstw domowych – o stałych kosztach i stąd rozpiętości w poziomie wydatków nie przekładają się wprost na różnice w poziomie życia. Spektakularną egzemplifikacją wpływu kosztów stałych są np. wydatki na mieszkanie, ponad 5 razy wyższe na osobę w gospodarstwach osób samotnie je prowadzących w porównaniu z liczącymi  $\geq 6$  osób. Tym niemniej, różnice w niektórych pozycjach dotyczących tak wydatków na zaspokojenie potrzeb podstawowych, jak i wyższego rzędu są wręcz porażające. Świadczą one o marginalizacji i wykluczeniu z godnych warunków życia znaczącej części społeczeństwa.

## ZMIANY REALNEJ WARTOŚCI STRUMIENIA WYDATKÓW

W okresie od 1992 r. przeciętny poziom wydatków ogółem wzrósł ze 123,35 do 643,84 PLN/osobę/m-c. Ich nominalna dynamika w tym 11-leciu do 2003 r. wyniosła zatem ćą 522%. Wskaźnik ten skorygowany deflatorem, którym jest

indeks dynamiki cen towarów i usług konsumpcyjnych, który wynosił około 450%, wyniesie zatem jedynie aż 116%. Oznaczało to, że możliwości nabywania strumienia towarów i usług konsumpcyjnych rosły w tym okresie tylko w średniorocznym tempie 1,3%. W tym samym okresie produkt krajowy brutto (pkb) *per capita* zwiększał się w tempie około 3 razy szybszym. Konfrontacja tych wielkości dobitnie wskazuje na to, że wzrost gospodarczy nie przekładał się na odpowiednio rosnące możliwości wydatkowe ludności. I tak statystyczne spektrum dotyczące budżetów rodzin potwierdza ogólne odczucia społeczeństwa w przedmiotowym zakresie.

### WYDATKI NA TLE MINIMUM SOCJALNEGO

Zestawienie rzeczywistych dochodów i wydatków gospodarstw domowych w 2003 r. według badań GUS skonfrontowane z minimum socjalnym na ten rok ustalonym w Instytucie Pracy i Spraw Socjalnych<sup>4</sup> dla gospodarstw domowych pracowników oraz emerytów i rencistów (por. poniższe zestawienie w PLN/osobę/m-c) świadczy o tym, że te pierwsze tylko nieznacznie przekraczały poziom quasi-normatywny według IPiSS. W przypadku pracowniczych gospodarstw domowych wydatki średnie były bowiem jedynie o kilka procent (3,6%) wyższe od niego, gdy uwzględnimy fakt, że na każde z nich przypadało nieco powyżej 3 osób. Z kolei, w odniesieniu do gospodarstw domowych weteranów pracy, składających się średnio z 2,27 osoby, „przewyższenie” było znacząco wyższe (19,3%). W tym miejscu odnotować trzeba, że minima socjalne ustalone zostały – i słusznie – na relatywnie wysokim poziomie. Jeśli idzie o relacje wydatków do minimum egzystencji, wynoszącego (w PLN/osobę/m-c) 302,1 dla 3-osobowego gospodarstwa pracowniczego oraz 288,2 dla 2-osobowego weteranów pracy, to były one ponad 2 razy wyższe.

gospodarstwa domowe pracowników 3-osobowe	gospodarstwa domowe emerytów i rencistów (2 osoby)
621,7	585,0

### PODSUMOWANIE

Rekapitulując powyższą analizę statystycznego spektrum dochodów i wydatków polskich gospodarstw domowych stwierdzić trzeba, co następuje:

<sup>4</sup> P. Kurowski, *Minimum socjalne w 2003 r.*, „Polityka Społeczna” 2004, nr 4.

- rozporządzalne dochody jedynie nieznacznie przekraczają wydatki gospodarstw domowych, a w znaczącej jego części są one niższe,
- rośnie polaryzacja ekonomiczna społeczeństwa, którego znaczna część żyje poniżej minimum socjalnego, a nawet poniżej minimum egzystencji,
- społeczeństwo – jako całość – w nieznacznym stopniu korzysta z owoców wzrostu gospodarczego,
- rośnie marginalizacja dużej części społeczeństwa, w nikłym stopniu korzystającego z zaspokojenia potrzeb wyższego rzędu (oświata, kultura, rekreacja itp.), na które brak im środków, a które w znacznej mierze zostały skomercjalizowane.

## LITERATURA

- Budżety gospodarstw domowych w 1993 r.* GUS, Warszawa 1994.  
*Budżety gospodarstw domowych w 1994 r.* GUS, Warszawa 1995.  
*Budżety gospodarstw domowych w 1995 r.* GUS, Warszawa 1996.  
*Budżety gospodarstw domowych w 1996 r.* GUS, Warszawa 1997.  
*Budżety gospodarstw domowych w 1997 r.* GUS, Warszawa 1998.  
*Budżety gospodarstw domowych w 1998 r.* GUS, Warszawa 1999.  
*Budżety gospodarstw domowych w 1999 r.* GUS, Warszawa 2000.  
*Budżety gospodarstw domowych w 2000 r.* GUS, Warszawa 2001.  
*Budżety gospodarstw domowych w 2001 r.* GUS, Warszawa 2002.  
*Budżety gospodarstw domowych w 2002 r.* GUS, Warszawa 2003.  
*Budżety gospodarstw domowych w 2003 r.* GUS, Warszawa 2004.

## **Diversification of Level and Structure and Real Dynamic of Expenditures and Incomes of Polish Households**

### *Summary*

Resuming analysis of statistical range of incomes and expenditures of Polish households there must be asserted:

- available incomes only insignificantly exceed expenditures of households, and in significant part there are lower,
- economic polarization of society, significant part of which live below social minimum and even below existence minimum, is growing,
- society – as a whole – in an insignificant level takes advantages of economic growth,
- marginalization of large part of society, that in faint level fulfils the higher level needs (education, culture, recreation and so on), for which they are in shortage of sources, and that were in significant level commercialized, is growing.